

Den rådgivende økonom og vurderingsproblemet¹⁾).

af POUL SVEISTRUP ²⁾)

1. Problemstillingen.

Det kan være vanskeligt at give en både præcis og udtømmende definition af, hvad operationsanalyse er, men man kan fremhæve som et helt centralt aspekt, at der i operationsanalysen *anvendes videnskab ved løsningen af konkrete problemer*. Det bliver derfor for operationsanalytikeren som for enhver, der vil anvende videnskab, et helt afgørende spørgsmål, hvilken *gyldighed* videnskabelige modeller eller ræsonnementer kan tillægges i en konkret problemstilling. Man kunne tænke sig, at svaret på dette spørgsmål alene ligger i, hvor realistisk forudsætningerne er valgt. Det er da naturligvis ikke tilstrækkeligt at tænke på de explicit angivne forudsætninger, men alle de aspekter, der kan have betydning for gyldigheden, må trækkes ind. Den, der vil anvende videnskab, er nemlig nødt til at *vurdere* modellens *anvendelighed*, d.v.s. tage stilling til, hvorledes valget af forudsætninger m. v. påvirker modellens udsagn, og under hvilke betingelser han følgelig vil kunne godtage eller acceptere modellens udsagn.

Denne problemstilling – vurdering af en models anvendelighed – tilspidises imidlertid, ikke mindst p. gr. a. *kommunikationsvanskeligheder*, i situationer, hvor en videnskabsmand eller i hvert fald en videnskabeligt uddannet skal *rådgive* en praktiker. Hvor langt kan rådgiveren tillade

¹⁾ Denne artikel bygger på et foredrag med titlen: Erkendelse, vurdering og valg i decisionsteoretisk belysning, holdt for sommeruniversitetskredse i Oslo og København i efteråret 1958. – For værdifulde diskussioner, kritik og støtte i forbindelse med artiklens udarbejdelse skylder jeg prof. Trygve Haavelmo, Oslo Universitet, prof. Poul Nørregaard Rasmussen og lektor G. Rasch, Københavns Universitet, prof. Palle Hansen og vidsk. ass. M. Eggert Møller, Handelshøjskolen i København, studierektor Mogens Blegvad, Nordisk Sommeruniversitet, samt min far, lektor P. P. Sveistrup, Københavns Universitet, min varmeste tak.

²⁾ Vidsk. ass., cand. polit., Regnskabslaboratoriet, Handelshøjskolen i København.

sig at gå m. h. t. at løse det pågældende problem, når det dog er rådsøger, der endeligt afgør, om han vil modtage og følge rådgivningen? Den helt afgørende betydning får problemstillingen imidlertid i situationer, hvor en videnskabsmand generelt henvender sig til en kreds af potentielle rådsøgere. Da er der nemlig ikke en udefra given konkret baggrund for rådgivningen, der følgelig får en abstrakt formulering og derved kommer til at ligge helt på linie med videnskabens almindelige abstrakte modeller, d.v.s. hele arbejdsform.

Det kunne være nærliggende at antage, at videnskabens opgave i denne sammenhæng alene er af cognitiv art, d.v.s. ren erkendelse, medens alle vurderinger overlades til rådsøger. Så skarp en adskillelse er naturligvis umulig, idet der nødvendigvis må indgå visse vurderinger i det videnskabelige arbejde. Men kunne da ikke alle vurderinger af etisk art (i videste forstand) overlades til rådsøger, således at der alligevel opnås en praktisk adskillelse mellem erkendelse og vurdering? Videnskaben måtte da blot explicit angive, hvilke forudsætninger der er valgt – efter nogles mening endog således, at videnskaben frit kan angive „teoretisk rigtige“, „sande“ eller „ideale“ løsninger, blot de indgående etiske vurderinger er explicit angivne!

En sådan praktisk adskillelse af de to begreber, erkendelse og vurdering, er imidlertid næppe mulig. Begrundelsen herfor må søges i en analyse af den *funktionelle interpendens (gensidige afhængighed)* mellem begreberne. En sådan analyse vil i det følgende blive søgt gennemført i en *decisionsteoretisk formulering af problemstillingen*, hvorved også begrebet handling bliver trukket ind i samme interdependens.

I en sådan analyse må gyldighedsproblemet trækkes frem som noget helt centralt. Samtidig trænger imidlertid det spørgsmål sig på, om en sådan diskussion kan få indflydelse på ikke blot den *anvendte* videnskabs, men også den *rene* videnskabs arbejde.

For at gøre analysemetoden helt klar kan det måske være nyttigt først ganske kort at komme ind på, hvad decisionsteori egentlig er. – Dette spørgsmål er måske ikke helt ligetil at besvare, fordi navnet er nyt (hentet fra den statistiske teori), medens problemet i sig selv er gammelt. Udfra den betragtning, at det sjældent er særlig frugtbart at forsøge at give en udtømmende og præcis definition på et sådant begreb, vil vi imidlertid her nøjes med at sige, at *decisionsteoriens emne er de overvejelser, der ligger til grund for en beslutningstagen*. I begrebet overvejelser er naturligvis inkluderet den mulighed, at der overhovedet ingen overvejelser finder sted, d.v.s. at der handles efter indskydelse, eller

f. eks. at beslutningen går ud på at lade afgørelsen træffe ved lodtrækning etc.

Ud fra et rent apriorisk ræsonnement må det kunne fastslås, at der altid må være mindst to alternative muligheder for beslutningen, hvis man overhovedet skal kunne tale om at træffe en beslutning. Både den situation, hvor der kun er den ene mulighed: ingenting at foretage sig, og den situation, hvor der kun er én mulighed for handling, og undladelse af handlingen er udelukket, er trivielle og kan ikke siges at give et beslutningsproblem.

Decisionsproblemet må derfor kunne karakteriseres som spørgsmålet om at *træffe et valg* mellem mindst to mulige handlinger. Disse handlinger behøver naturligvis ikke at være endelige, men vil som hovedregel have en tidsdimension, således at der er tale om et handlingsforløb, hvor der fortløbende kræves nye handlinger og stadig er mulighed for at ændre tidligere beslutninger gennem nye beslutninger. Decisionsproblemet kan da blive at finde en *decisionsregel* for løbende beslutningstagen. Videre kan problemet være at opstille *handlingsdirektiver*, hvis en del af beslutningsmyndigheden er delegeret videre til underordnede.

Decisionsproblemet må kunne behandles videnskabeligt på forskellig vis, f. eks. ved opstillingen af beskrivende og/eller forklarende teorier; her vil vi imidlertid indskrænke os til kun at betragte problemet ud fra synsvinklen anvendt teori. Metoden i behandlingen bliver derfor at analysere de overvejelser, der må finde sted inden beslutningen træffes, med det formål at undersøge, hvilken gyldighed der kan tillægges overvejelserne og herunder specielt de ræsonnementer, der bygger på anvendelse af videnskabelig teori. – Spørgsmålet, om der overhovedet finder overvejelser sted, og hvorledes disse eventuelt kan beskrives, vil vi imidlertid ikke interessere os for her.

For at fastlægge en passende terminologi vil vi gå ud fra, at disse overvejelser og ræsonnementer kan karakteriseres som opstillingen af en *argumentation* for et givet valg. En sådan argumentation tænkes opbygget af *argumenter*. Den første opgave bliver da at give en generel analyse og formalisering af et arguments opbygning med specielt henblik på en analyse af gyldighedsproblemet. På dette mere formelle grundlag vil dernæst henholdsvis det cognitive argument (erkendelsen) og det etiske argument (vurderingen) blive analyseret, og en syntese forsøgt opstillet.

2. Et arguments formelle opbygning og gyldighed.

Den her angivne analyse bygger på en formalisering, foretaget af Stephen

Toulmin³⁾, som i den mest simple form gengiver et arguments opbygning som

$$\begin{array}{ccc} \text{Data} & \xrightarrow{\quad} & \text{Konklusion} \\ & | & \\ & \text{Hjemmel} & \end{array}$$

der skal læses

$$\begin{array}{ccc} \text{af D} & \xrightarrow{\quad} & \text{følger K} \\ & | & \\ & \text{fordi H} & \end{array}$$

Argumentet er således formelt en slutning. I stedet for at anvende den klassiske logiks form syllogismen, hvor der er to præmisser og en konklusion, finder Toulmin imidlertid, at det for at muliggøre en ny behandling af gyldighedsproblemet er mere hensigtsmæssigt at arbejde med begreberne data, hjemmel⁴⁾ og konklusion. Data står for den specielle eller konkrete påstand, medens hjemmel er den mere generelle (eller hypotetiske) regel, der bygger broen eller giver baggrunden for overgangen fra data til konklusion.

I den klassiske logik er gyldighedsbegrebet absolut: en slutning kan kun være enten sand eller falsk. I en lang række tilfælde (både i og uden for videnskaben) arbejdes der imidlertid med slutninger, hvori der må tages et vist forbehold for undtagelser, men hvor konklusionen alligevel er entydigt formuleret (f. eks. fordi den skal følges op af en handling), altså af formen

$$\begin{array}{ccc} \text{Data} & \xrightarrow{\quad} & \text{„Konklusion“, hvoraf} \left\{ \begin{array}{l} \text{formentlig} \\ \text{sandsynligvis} \end{array} \right\} \text{Konklusion} \\ & | & \\ & \text{Hjemmel} & \\ & | & \\ & \text{med mindre} & \\ & | & \\ & \text{Undtagelse} & \end{array}$$

For at generalisere dette vil vi sige, at der som „foreløbig“ konklusion fås en „fordeling“ af mulige konklusioner (der i det trivielle tilfælde kun omfatter én konklusion), hvorfra der fås en enkelt (entydig) konklusion ved anvendelse af en ny hjemmel, der „udvælger“ en af mulighederne til at være konklusionen – f. eks. fordi det er den mest „sandsynlige“. Det formelle billede bliver således generelt:

³⁾ Stephen Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge 1958. Se specielt kap. III p. 94–134.

⁴⁾ på engelsk: warrant, jfr. p. 97 ff.

$$\begin{array}{ccc} \text{Data} & \xrightarrow{\quad | \quad} & \text{„Fordeling“} & \xrightarrow{\quad | \quad} & \text{Konklusion} \\ & \text{Hjemmel} & & \text{Hjemmel} & \end{array}$$

Slutninger af denne sidste art falder klart uden for den klassiske *bivalente logiks* område. Det er imidlertid et spørgsmål, om ikke det er rimeligt at tillægge sådanne slutninger en vis gyldighed, d.v.s. arbejde med et *relativt eller betinget gyldighedsbegreb* i en ny formel *multivalent logik*. Det afgørende problem bliver da, hvorledes man vil fastlægge en sådan gyldighed. Toulmin viser nu, at gyldigheden er afhængig af, hvorledes hjemlens anvendelse i det pågældende argument kan *begrundes*. Det formelle skema kan derfor yderligere udbygges således

$$\begin{array}{ccc} \text{Data} & \xrightarrow{\quad | \quad} & \text{Konklusion} \\ & \text{Hjemmel} & \\ & \uparrow & \\ \text{Gyldighed} & \xrightarrow{\quad | \quad} & \text{Begrundelse} \end{array}$$

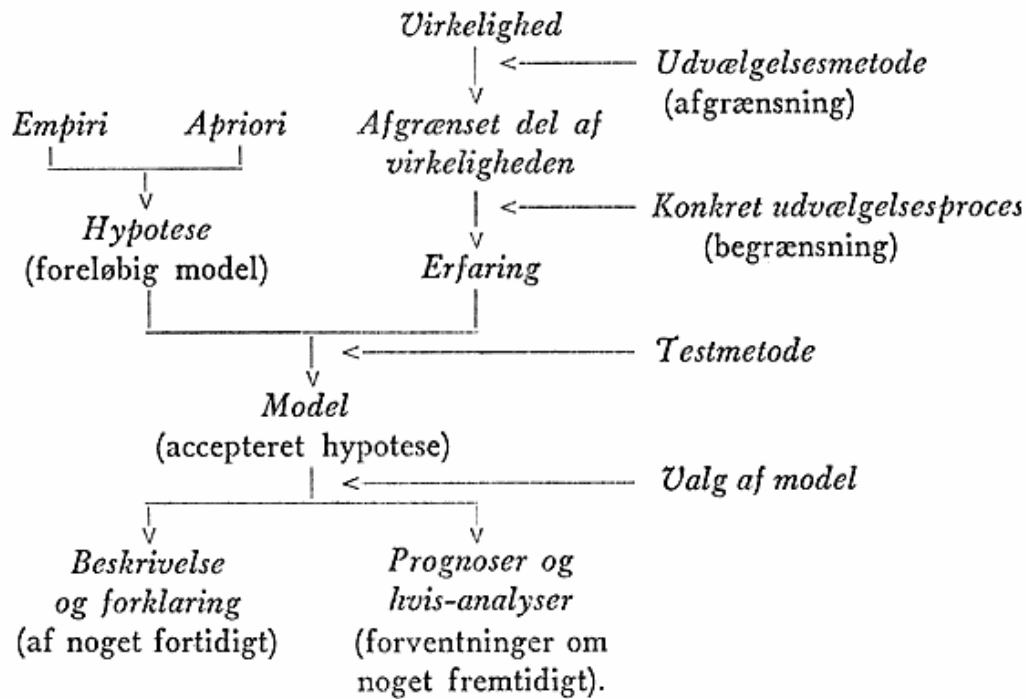
I begrundelsen lægges der både vægt på gyldigheden af data, hvor data enten kan være en konklusion i et tidligere argument, en erfaring (iagttagelse) eller en forudsætning, og til den konkrete sammenhæng, hjemlen anvendes i. Dette betyder, at begrundelsen kan siges at fastlægge et anvendelsesområde for hjemlen. Gyldigheden kan derfor for det første karakteriseres ved et *gyldighedsområde for hjemlens anvendelse, der afhænger af dels datas gyldighed og dels de konkrete anvendelsesområder*.

Da der imidlertid ikke kan opstilles *generelle* regler for, hvorledes gyldighedsområdet skal fastlægges, må der, for at vi kan fastlægge en gyldighed, yderligere kræves en *accept* af den eller de, der vil bruge argumentet, – og af den eller de, det skal bruges overfor. Accepten må derfor karakteriseres ved den *referensgruppe, hvori accepten skal søges, samt ved den grad af tilslutning, der opnås*. Herved bliver gyldighed et relativt eller betinget begreb, bestemt ved

1. *Accepten*, der er en funktion af
 - a) Referensgruppen.
 - b) Tilslutningsgraden.
 og betinget af
2. *Gyldighedsområdet*, der er en funktion af
 - a) Datas gyldighed.
 - b) Anvendelsesområdet.

3. Det cognitive argument.

For at analysere det cognitive arguments formelle opbygning og problemet at fastlægge dets gyldighed, vil vi se på nedenstående skematiske fremstilling af erkendelsesprocessens bestanddele. Det understreges, at der her tænkes på erkendelse i almindelighed og ikke blot på „videnskabelig“ erkendelse.

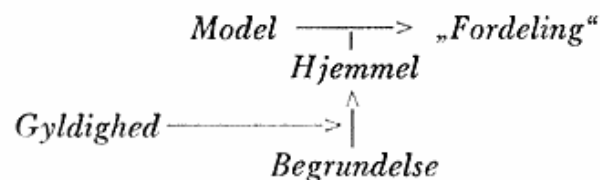

Erkendelsens genstand er virkeligheden. Ved fastlæggelsen af udvælgelses- eller iagttagelsesmetode afgrænses den del af virkeligheden, hvorfra udvælgelsen eller iagttagelsen foretages. Man får derved et empirisk erfaringsmateriale, hvis indhold er *begrænset* ved den konkrete udvælgelse eller iagttagelsesproces og *afgrænset* af udvælgelsesmetoden.

Dels inspireret af empiriske, dels af rent aprioriske overvejelser formuleres en hypotese, der testes ved anvendelse af erfaringsmaterialet efter fastlæggelsen af en testmetode. Det understreges, at det empiriske erfaringsmateriale ikke nødvendigvis må opfattes som måleligt. Meget ofte vil der være tale om et skønsomt erfaringsgrundlag – eller både og – således at de testmetoder, der anvendes, kommer til at hvile på, hvad man kunne kalde et *common sense* grundlag. Accepteres hypotesen, har vi en model, der kan anvendes dels til en beskrivelse og forklaring af noget fortidigt, dels til prognoseformål (d.v.s. konkrete forventninger eller

forudsigelser) eller til hvis-analyser (d.v.s. betingede udsagn som f. eks. de mulige følger af en tænkt handling); altså til opstillinger af „fordelinger“ (i vid forstand, jfr. ovenfor) eller – mere dagligdags udtrykt – til opfattelser af og antagelser om virkeligheden.

I argumentationen i en decisionsproces anvendes cognitive påstande eller udsagn, der kan have karakter af f. eks. prognoser eller hvis-analyser o.s.v. – altså „fordelinger“ udledt på grundlag af en model. Det cognitive argument må derfor kunne formuleres således

Med hvilke hjemler kan nu sådanne slutninger drages, med hvilke begrundelser kan hjemlerne anvendes, og hvad kan der på grundlag heraf siges om slutningernes gyldighed?

Som det fremgår af ovenstående skema indgår der i erkendelsen en lang række vurderinger ved fastlæggelsen af udvælgelsesmetoder, iagttagelsen, fastlæggelsen af testmetoder, valg af model o.s.v., der må være afgørende for, hvilken gyldighed der kan tillægges slutningen. Gyldighedsproblemet kan derfor ikke gøres helt så simpelt som til et spørgsmål om sand eller falsk, hvilket er nødvendigt, hvis den klassiske (bivalente) sandhedslogik skal kunne anvendes. Der må tages forbehold, indføres usikkerheder, eller der kan ligefrem være tale om stokastiske (tilfældigheds-) modeller. Det bliver derfor nødvendigt at fastlægge en betinget (multivalent) gyldighed for hjemlens anvendelse. Denne fastlæggelse må støtte sig til en begrundelse, der i første række bygger på de vurderinger, der indgik i opstillingen og godtagelsen af modellen. Men hertil kommer, at gyldigheden i den her behandlede problemstilling også må være afhængig af *anvendelsesformålet*, fordi dette er afgørende for, hvilke krav der skal stilles til usikkerhed (f. eks. i signifikansgrænser), statistiske slutninger (f. eks. gennemsnitsbetragtningen, minimaxbetragtningen etc.), tilfældighed af forudsætninger, valg af model m. v., når „fordelingens“ gyldighed skal fastlægges.

Det er imidlertid karakteristisk, at det netop er i disse vurderinger, man traditionelt finder et afgørende kriterium for, om en slutning vil kunne

kaldes *videnskabeligt begrundet*. Disse vurderinger må nemlig da ikke være helt vilkårlige, men tværtimod være bundet af *vurderingskriterier* som objektivitet og lignende. Det er naturligvis stadig vurderinger, men ud fra mere videnskabelige betragtninger lægges der almindeligvis vægt på, at accepten søges i en omfattende referensgruppe (principielt alle videnskabsmænd, d.v.s. uanset tid og sted), og at den tilslutning, der opnås – eller kan opnås – er almindelig, således at gyldigheden bliver så generel som muligt. Den anvendte videnskab har imidlertid et behov for at udvide sådanne videnskabsetiske krav som det nævnte *objektivitetskriterium* (den generelle accept) med et *anvendelighedskriterium*. Hvad et sådant kan tænkes at måtte indeholde, vil blive berørt nedenfor i afsnit 5.

4. Det etiske argument.

For at kunne analysere det etiske arguments formelle opbygning og problemet fastlæggelsen af dets gyldighed, må vi først se lidt nærmere på indholdet af et etisk udsagn som f. eks. „denne handling bør foretrækkes“ eller „denne handling er den rigtige eller den bedste“ og lign.

Spørgsmålet er da: Hvad kan der lægges i ordet „bør“, og hvad forstås ved, at noget er „rigtigt“, „bedst“ o.s.v. De synspunkter, der her anlægges, er i allerhøjeste grad inspireret af Nowell-Smith og Toulmins arbejder⁵⁾. De forskellige opfattelser af spørgsmålet kan groft deles i

1. Det synspunkt, at værdier er noget *absolut*, der kan erkendes.
2. Det synspunkt, at værdier er noget *vilkårligt* eller arbitrært knyttet til det enkelte individs følelsesbetonede vurderinger.
3. Det „*gerundive*“ synspunkt, ifølge hvilket et individ vil vurdere forskelligt efter, om det opfatter sig som medlem af en gruppe eller som enkeltindivid. Er det medlem af en gruppe, vil det nemlig søge frem til vurderinger, der i gruppen kan „*findes værdige*“ (heraf udtrykket „*gerundiv*“) til at tillægges en mere almindelig gyldighed. Et individ vil nemlig ikke blot søge at danne gruppe med folk, der i forvejen har samme vilkårlige opfattelser – hvorved gruppens størrelse og sammensætning iøvrigt vil blive tilfældig – men danner sine vurderinger betinget af den eller de grupper, han af andre grunde tilhører eller ønsker at tilhøre. Betragter vi en hel fordeling af vurderinger, kan – efter den gerundive opfattelse – en gruppes fordeling af vurderinger ikke være blot en afspejling af enkeltindividernes *vilkårlige* fordelinger, men må være bygget op af særlige vurderinger, der netop kan

⁵⁾ P. H. Nowell-Smith, *Ethics*, London 1954.

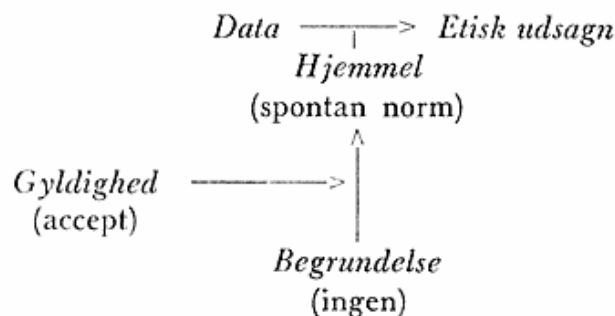
Stephen Toulmin, *The Place of Reason in Ethics*, Cambridge 1953.

accepteres som *gruppens vurderinger*. Det er klart, at sådanne vurderinger er *betinget* af gruppen, d.v.s. miljøet (altså både historisk og geografisk bestemt).

Udfra disse betragtninger kan vi nu analysere det etiske arguments indhold og gyldighed. Det bliver da åbenbart nødvendigt først at undersøge *begrundelsen* en nærmere analyse, og vi vil her anlægge det gerundive synspunkt. I dette synspunkt ligger nemlig den opfattelse, at et individ vurderer forskelligt efter, hvilken gruppe han opfatter sig som medlem af. (Som et specialtilfælde får vi naturligvis individet selv som en gruppe på en person). Vurderingen bliver derfor hverken absolut eller helt arbitrær som noget rent følelsesbetonet, men tværtimod afstemt efter den gruppe, han i den givne situation betragter sig som medlem af, fordi han bevidst vil søge frem til en vurdering, der „almindeligt“ kan accepteres som norm. Hvad der skal forstås ved en almindelig accept, kan nok i allerhøjeste grad diskuteres, selv om der også kan gives klare eksempler på, at „almindelig“ betyder „alle“, nemlig f. eks. ved grundlovsfæstelse af frihedsrettigheder m. v., hvor „alle“ da betyder alle, der vil leve i og indordne sig under det pågældende samfund. Det er imidlertid karakteristisk, at grundloven ikke fastslår disse reglers absolutte gyldighed, men indrømmer, at de er isolerede hensyn, der må kunne brydes i en *konfliktsituation*.

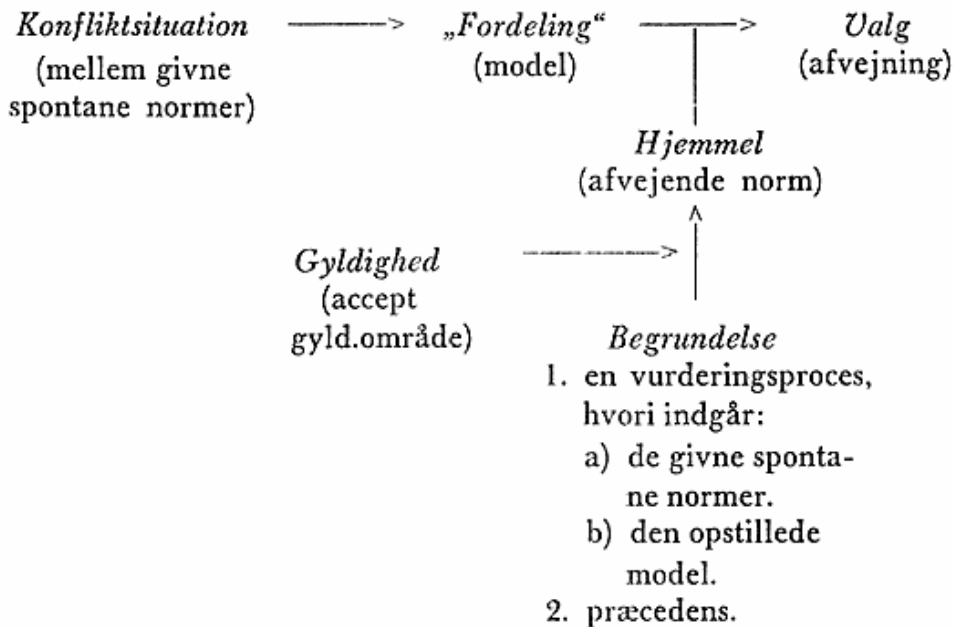
Dette fører os ind på en sondring mellem *spontane og afvejende hjemler* eller *normer*. De spontane normer er sådanne, der ingen begrundelse kræver, når først de er *accepterede*, men til gengæld kun er gyldige i *konfliktløse situationer*. Som eksempler på sådanne spontane hjemler kan anføres de grundlovsfæstede frihedsrettigheder, – eller hvis vi betragter en virksomhed: størst muligt overskud, mindst muligt til skattevæsenet, sikring af fremtidig indkomst, minimering af risiko, bevarelse af markedsandelen etc. etc.

Anvendelsen af en spontan hjemmel eller norm må derfor kunne afbildes således på den i afsnit 2 opstillede model (formalisering)

Opstår der en konfliktsituation, bliver det nødvendigt *at foretage en afvejning* mellem de spontane normer. En sådan afvejning vil vi kalde opstillingen af en afvejende hjemmel eller norm, der er betinget af den givne konfliktsituation og de deri indgående spontane normer.

Opstillingen af de afvejende normer må således ses som resultatet af en særlig vurderingsproces. Det er denne vurderingsproces, hvori både erkendelsen og de spontane normer spiller en afgørende rolle, der bliver bestemmende for gyldigheden. I vor terminologi er vurderingsprocessen således begrundelsen (eventuelt indirekte, hvis den direkte er præcedens) for den afvejende hjemmel. Det formelle billede af anvendelsen af en afvejende hjemmel må derfor blive

Kan man acceptere det gerundive synspunkt, og at det har en mening at tale om en gruppes (virksomhed, samfund el. lign.) vurderinger som noget, der vel ikke er invariant i rum og tid, men alligevel har en vis stabilitet, bliver det muligt at operere med et relativt gyldighedsbegreb, i hvert fald for de spontane hjemler.

Det er imidlertid et spørgsmål, om ikke det relative eller betingede gyldighedsbegreb kan udvides til også at omfatte de afvejende hjemler. Det for os afgørende er nemlig, at begrundelsen har form af en vurderingsproces, der *indeholder den anvendte model – altså overvejelser af cognitiv art* (evt. videnskabelig art – jfr. afsnit 3). Gyldigheden bliver derved afhængig af de cognitive udsagns gyldighed og derigennem – i vor problemstilling – afhængig af videnskabens egne vurderinger. *Forelæg-*

gelsen af en problemstilling, hvorpå der skal anvendes afvejende hjemler i den videre argumentation, bliver således i høj grad medbestemmende for, hvilke spontane og afvejende normer der faktisk vil blive anvendt og med hvilken gyldighed. – Er problemstillingen af dynamisk art, opstår der i denne forbindelse ganske omfattende problemer, jfr. nedenfor.

5. Syntese.

Analysen af det cognitive argument i afsnit 3 viste, at det ikke kan have megen mening at tale om en fuldstændig *vurderingsfri* erkendelse. I erkendelsen indgår en lang række *vurderinger*, nemlig både i valg af udvælgelses- eller iagttagelsesmetode, ved selve iagttagelsen, i valget af testmetode og i afgørelsen af, om en model er *anvendelig* på den ene side til beskrivelse og forklaring af en fortidig erfaring, og på den anden side til dannelsen af forventninger om noget fremtidigt.

Heroverfor står den *formelt helt analoge* analyse af det etiske argument i afsnit 4, der viste, at erkendelsen spiller en væsentlig rolle for vurderingen, idet erkendelsen (modellerne) på afgørende måde indgår i vurderingsprocessen. Der er således en intim sammenhæng eller gensidig afhængighed – altså en funktionel interdependens – mellem erkendelse og vurdering, som umuliggør en funktionel adskillelse af de to begreber i en argumentation.

Denne interdependens er her kun vist for en decisionsteoretisk problemstilling, men det spørgsmål kan rejses, om man ikke vil finde den samme interdependens også i mere diskussionsprægede argumentationer m. v. såvel som i enhver vurderingsproces – hos enkeltindivider såvel som i grupper.

Den valgte analysemetode viste imidlertid ikke blot, at der må være en sådan funktionel interdependens, – den viste også, hvorledes det heraf skabte problemkompleks kunne klarlægges (men naturligvis ikke løses), nemlig ved at arbejde med det relative eller betingede gyldighedsbegreb⁶⁾ jfr. afsnit 2.

Som følge af denne interdependens kommer en rådgivers oplæg til løsningen af et decisionsproblem i allerhøjeste grad til at påvirke vurderingsprocessen (valget). Dette kan ske både ved at oplægget via modellens anvendelsesområde kan udvide problemstillingen ved at nødvendiggøre.

⁶⁾ Videnskabelig assistent, cand. jur. Mogens Eggert Møller har i en privat diskussion rejst spørgsmålet om ordet gyldighed i denne artikel ikke – dybest set – bruges i betydningen anvendelighed eller hensigtsmæssighed. Jeg kan ikke udelukke, at den her gennemførte sondring mellem gyldighed og anvendelighed er tvivlsom.

at flere hensyn tages end de spontane normer, der kræves inddraget af rådsøger, – og ved at oplægget kan indsnævre problemstillingen ved kun at muliggøre simultan hensyntagen til visse af de spontane normer. Ved rådgivning kommer imidlertid rådgivers egne vurderinger til at spille en helt afgørende rolle derigennem, at de videnskabelige argumenters gyldighed er medbestemmende for den gyldighed, der af rådsøger i det hele kan tillægges argumentationen. Det spørgsmål rejser sig da om dette ikke må betyde, at *den rådsøgende på en eller anden måde kommer til at indgå i den referensgruppe, hvori accepten skal hentes, også for de egentlige videnskabelige argumenter*, – og dermed generelt for den anvendte videnskabs modeller? En sådan opfattelse kan imidlertid få alvorlige følger, ikke mindst på grund af kommunikationsvanskeligheder, men især i de tilfælde, hvor rådsøger er ukendt d.v.s. et latent begreb. Thi ofte vil den rådsøgende – i det omfang, han ikke kan forstå vidensbenede modeller – være henvist til at bygge på den rådgivende vurderinger alene således som disse fremstilles for ham. Accepten kan derfor ikke blot bygge på ren erfaring og rådsøgers egne vurderinger, men må også bygge på *tillid* i en eller anden forstand til rådgiver – en tillid, der måske alene, men i hvert fald ofte i et vist omfang, bygger på den rådgivendes navn som videnskabsmand eller videnskabelige uddannelse. *Rådgiver kommer derved faktisk til at øve en afgørende indflydelse på vurderingsprocessen, selv om denne principielt alene ligger hos rådsøger.*

Der kan på denne baggrund rejses det spørgsmål, om det er tænkeligt, at der kan opstilles *videnskabsetiske krav* til den anvendte videnskab på linie med objektivitetskravet, for at modellernes *anvendelighed* skal kunne kaldes *videnskabeligt begrundet*. Det er da nærliggende at tænke på krav om *fuldstændighed* og *konsistens*. Ved fuldstændighedskravet menes, at der i modellen skal være plads for samtidigt at kunne anvende alle de relevante spontane normer, der kan komme på tale. Dette indebærer, at en anvendelig model ikke kan bestå af flere partielle modeller. Ved konsistenskravet menes, at anvendes afvejende normer, er dette kun tilladeligt, hvis de er konsistente med anden anvendelse af afvejende normer i tilsvarende konfliktsituationer. En sådan situation kan tænkes at opstå i dynamiske decisionsproblemer, eller hvis der skal træffes flere beslutninger sideløbende (af samme instans) og i samme sammenhæng, men i forskellige decisionsprocesser. (F. eks. flere lovforslag, der tager sigte på samme problemkreds eller i hvert fald, hvor nogle variable går igen i de givne problemstillinger, eller – for at tage et andet eksempel – salgsplanlægning og produktionsplanlægning i en virksomhed). Dette er en slags analogi til præcedens i parallelle problemstillinger.

I dynamiske decisionsproblemer er det imidlertid ikke givet, at en præcedensbegrundet anvendelse af afvejende normer er tilladelig, eftersom disses gyldighed har en *tidsdimension*. Dette rejser alvorlige problemer for den rådgivende økonom, hvis det står ham klart, at de tilgrundliggende vurderinger (spontane normer) vil ændres i den betragtede periode som følge af den udvikling, den foreliggende decisionsproces lægger op til – og opfattelsen kan begrundes ved historiske betragtninger eller erfaringer fra andre lande – uden at dette perspektiv er taget direkte med i det af den rådsøgende stillede problem. Skal imidlertid hensynet til sådanne variationer i tid i vurderingerne (normerne) trækkes direkte ind i argumentationen, må dette kræve en ganske omfattende begrundelse (der må bygge på hjælpevidenskaber som historie, political science, sociologi, psykologi m. v.), hvis gyldighed er bestemt ligesom ethvert andet videnskabeligt argument.

Kan anvendelighedskriteriet accepteres som videnskabsetisk krav ved siden af objektivitetskravet, må en af konsekvenserne blive, at videnskaben ophører med ad filosofisk vej at søge at finde frem til „objektive“, „sande“, „rigtige“ eller „ideale“ begreber. De vurderinger, der skal indgå i en argumentation, skal ikke opstilles i en skrivebordsfilosofi, men søges i det miljø, der har interesse i den givne problemstilling (altså rådsøger i videste forstand). Anvender videnskaben derfor etiske slutninghjæmler og begrunder dette med, at de er „objektive“ eller „ideale“, har vi en typisk oratorisk anvendelse af ordene i overtalelsesøjemed (eller dog med overtalelsesvirkning!).

De videre konsekvenser af anlæggelsen af anvendelighedssynspunktet er imidlertid vanskelige at overskue, fordi det i det lange løb vil medføre, at også spontane normer ændres som følge af en ændret kommunikation mellem videnskaben og det øvrige samfund. Erkender videnskaben sin egen faktiske og – ikke mindst – potentielle indflydelse og drager konsekvensen heraf ved at anlægge et anvendelighedssynspunkt på sit eget arbejde, vil dette kunne få vidtrækkende følger for samfundsudviklingen. Et enkelt meget primitivt eksempel kan måske belyse tankegangen. Problemet er: Kan menneskeliv vurderes?

Det almindelige synspunkt er vel, at det ikke er muligt „objektivt“ at vurdere menneskeliv i penge. Ud fra en helt partiel betragtning er dette i og for sig rigtigt, men ved en mere total betragtning vil man se, at menneskeliv rent faktisk bliver vurderet i penge, nemlig når der tages beslutning om udgifter til sikring af menneskeliv ved forebyggelse af ulykker eller ved udvidet hospitalsvirksomhed m. v. Spørgsmålet er da, hvorledes man i decisionsmodeller kan inddrage vurderingen af menneskeliv, og sva-

ret må da være at anlægge anvendelighedssynspunktets konsistensbetragtning: Hvad ofres i analoge situationer for at nedbringe en ulykkesrisiko. Sådanne analoge situationer kan søges enten i allerede truffede beslutninger eller i argumentationen i parallelle decisionsprocesser. F. eks. kunne man tænke sig at analysere, hvilken vurdering af ulykkesrisikoen, der er indeholdt i en beslutning om at sikre en skæring mellem vej og jernbane med henholdsvis blinklys, bomme og viadukter, og iøvrigt sammenligne vurderinger ved forskellige beslutninger for forskellige kryds.